

Josip Rački

ODGOJ I OBRAZOVANJE DJECE I OMLADINE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Stručni članak. Primitljeno 20. 12. 1983.

UDK 376

Osnovne informacije o djeci s teškoćama u razvoju

U populaciji djece i omladine određeni je broj one s teškoćama u razvoju.

Iako u nas nema opsežnijih istraživanja o učestalosti pojedinih teškoća, prema procjeni Svjetske zdravstvene organizacije¹ u populaciji djece 7—8% ima određene smetnje, a ovisno o vrsti oštećenja (hendikepa) svrstavaju se u ove grupe:

- djeca oštećena vida (slijepa i slabovidna)
- djeca oštećena sluha (gluha i nagluha)
- djeca s poremećajima glasa i govora
- mentalno retardirana djeca
- djeca s organski uvjetovanim poremećajima u ponašanju i ličnosti.

Neke od tih teškoća javljaju se u postocima, a druge u promilima (Mackie, 1962).²

Brojni su faktori koji mogu uzrokovati određena oštećenja i smetnje. Obično ih svrstavamo na one koji se javljaju u prenatalnom periodu (genetičke aberacije, oboljenja majke, razni teratogeni agensi koji posredstvom majke djeluju na dijete), faktore koji djeluju u natalnom periodu (npr. otežani porođaj) te faktori koji mogu uzrokovati oštećenja nakon rođenja, tzv. postnatalni (neke dječje zarazne bolesti, traume i dr.).

Suvremena gledanja na problematiku djece s teškoćama u razvoju karakterizira nastojanje da se razvije takav sistem prevencije kojim bi se, što je više moguće, smanjio broj tzv. faktora rizika koji mogu biti uzrok određenih teškoća. Međutim, ni idealna prevencija ne može sasvim ukloniti uzroke određenih teškoća, te će i dalje biti aktualno pitanje kako takvoj djeci pomoći da se što bolje osposobe za život i rad s ostalima, osim ostaloga i izborom takva odgoja i obrazovanja koji će maksimalno razviti njihove preostale sposobnosti, odnosno kompenzirati objektivno prisutna ograničenja.

¹ Stefanović, D., *Metodologija rane dijagnostike i rehabilitacije djece ometene u psihofizičkom razvoju*, Niš, 1980.

² *Pedagogija*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1971.

Odgoj i obrazovanje djece s teškoćama u razvoju

Kao i drugdje u svijetu, tako su i u Jugoslaviji organizirani odgoj i obrazovanje djece s teškoćama u razvoju imali najprije segregacijski karakter; to važi za stanje kako prije rata, tako i za poslijeratno razdoblje, ali ipak sa značajnim razlikama među tim razdobljima.

Prije rata briga o djeci i odraslima s teškoćama u razvoju, odnosno s oštećenjima, bila je sporadična i nedovoljno sistematska, nerijetko prepuštena dobrotvornim organizacijama, a temeljila se, više ili manje, na konceptima koji su tada postojali u svijetu i bila uvjetovana društvenim odnosima u tadašnjoj Jugoslaviji (Stančić, 1977). U poslijeratnom razdoblju odgoj, obrazovanje i rehabilitacija većine djece i omladine s teškoćama u razvoju provodila se u specijalnim školama i ustanovama te u specijalnim odjeljenjima redovnih škola. U određenim društveno-ekonomskim uvjetima našeg razvoja, u uvjetima nedostatka specijaliziranog nastavnčkog kadra i drugog potrebnog osoblja, te nedovoljne opremljenosti i pripremljenosti redovne škole za prihvata djece sa smetnjama, to je bio vjerojatno najjednostavniji način organizacije te djelatnosti.

Odgoj i obrazovanje djece sa smetnjama u razvoju u specijalnim školama i ustanovama nisu nikada nakon oslobođenja imali u nas potpuno segregacijski karakter u smislu smještaja takve djece u geta na temelju implicitnog stava o njihovoj nesposobnosti i nepodobnosti za širu socijalnu integraciju. Nikada se nije pomislilo da su specijalne ustanove azili (osim za ekstremne slučajeve) i da specijalne škole trebaju odgajati osobe sa smetnjama za njihov »vlastiti svijet«. Nasuprot tome, smatralo se da upravo specijalne škole treba da osposobljavaju djecu i omladinu s teškoćama u razvoju za psihosocijalnu integraciju u profesionalnu i širu socijalnu sredinu. Jednostavno rečeno, specijalne škole trebale su u odgoju, obrazovanju i rehabilitaciji nadomjestiti nepripremljenost i nedostatke redovne škole za izvršenje ove funkcije.

S vremenom, kako u svijetu, tako i u nas, počelo se sve jasnije uviđati da (makar i djelomično) segregirani odgoj i obrazovanje nisu najprikladniji put za socijalizaciju djece i omladine s teškoćama u razvoju i za njihovo pripremanje za socijalnu integraciju. S druge strane, sve su više sazrijevali i društveno-ekonomski i drugi uvjeti za traženje drugih oblika i mogućnosti odgoja i obrazovanja takvih osoba. Na prednosti integriranog odgoja u smislu uključivanja djece s teškoćama u razvoju u redovni odgojno-obrazovni sistem upozoravali su naši stručnjaci već prije niz godina (Stančić, 1964; Budak, 1965; Tonković, 1966; Zovko, 1966. i dr.), a ima značajan broj novijih radova u kojima se razrađuje teorija i predlažu neka praktična rješenja procesa integracije. Posljednjih nekoliko godina održano je u našoj zemlji niz stručnih skupova na kojima se raspravljalo, među ostalim, i o problemima integracije djece i omladine s teškoćama u razvoju u redovne škole, ali i o tome kako da se ojačaju elementi integriranog odgoja u specijaliziranim školama i posebnim ustanovama za takvu djecu i omladinu. U poticanju i unapređivanju procesa integracije značajnu ulogu odigrali su i određeni društveni dokumenti o toj problematici.³

³ Stančić, V., *Odgojno-obrazovna integracija djece s teškoćama u razvoju*, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1982.

Društveni dokumenti i propisi o odgoju i obrazovanju djece i omladine s teškoćama u razvoju

Početak 1976. godine Prosvjetni savjet Hrvatske u Prijedlogu koncepcije osnovnog općeg (baznog) obrazovanja i odgoja prvi je put izrazio jasno opredjeljenje da djeca i omladina s teškoćama u razvoju treba da se obrazuju, u pravilu, zajedno s ostalom djecom, a samo izuzetno u posebnim organizacijama za odgoj i obrazovanje, da bi 1978. godine donio i Koncepciju odgoja i obrazovanja osoba sa smetnjama u razvoju, u kojoj su ti stavovi dalje razrađeni i pojašnjeni. CK SKH na 14. sjednici, održanoj 1977. godine, utvrdio je osnovu za to, a Sabor SR Hrvatske u poznatoj Rezoluciji o razvoju odgoja i obrazovanja na socijalističkim samoupravnim osnovama 1978. godine podržao takvu orijentaciju.

Na toj osnovi ta su pitanja regulirana i u odgovarajućim propisima o odgoju i obrazovanju: Zakonu o odgoju i osnovnom obrazovanju (1980), Zakonu o društvenoj brizi o djeci predškolskog uzrasta (1981) i Zakonu o usmjerenom obrazovanju (1982).⁴

Tako su osigurane bitne pretpostavke za rad na preobražaju odgoja i obrazovanja djece i omladine s teškoćama u razvoju.

Rezultati i problemi u ostvarivanju preobražaja odgoja i obrazovanja djece i omladine s teškoćama u razvoju

Iako su u proteklom vremenu u preobražaju odgoja i obrazovanja djece i omladine s teškoćama u razvoju ostvareni vrijedni rezultati, još ima brojnih problema koji usporavaju, odnosno otežavaju ostvarivanje zacrtanog cilja.

Kratko ćemo se osvrnuti na neke najznačajnije.

U svim društvenim dokumentima o preobražaju odgoja i obrazovanja djece i omladine sa smetnjama u razvoju, i u spomenutim propisima, kao jedan od zahtjeva o kojima treba osobito brinuti, naglašeno je pitanje individualizacije odgojno-obrazovnih zahtjeva i osiguravanje uvjeta za individualni rad s tom djecom.

Treba reći da se u našoj odgojno-obrazovnoj praksi taj zahtjev ostvaruje više kao izuzetak nego kao pravilo, što uzrokuje pitanje mogu li se u takvim uvjetima uspješno ostvarivati cilj i zadaci reforme odgoja i obrazovanja djece i omladine s teškoćama u razvoju.

Naravno, pitanje se ne može promatrati izolirano, tj. samo ostvarivanjem tog zahtjeva, jer, osim njega, postoje i drugi o kojima to ovisi (uvjeti, općenito, osposobljenost i motiviranost nastavnika za takav rad, stupanj suradnje roditelja, razvijenost stručno-razvojnih službi u odgojno-obrazovnim organizacijama i dr.).

⁴ Društveni dokumenti i propisi na kojima se osniva odgoj i obrazovanje djece i omladine s teškoćama u razvoju:

- Koncepcija odgoja i obrazovanja osoba sa smetnjama u razvoju, *Prosvjetni vjesnik*, 4/1980.
- Rezolucija Sabora o razvoju odgoja i obrazovanja na socijalističkim samoupravnim osnovama, *Narodne novine*, 52/78.
- Zakon o odgoju i osnovnom obrazovanju, *Narodne novine*, 4/1980.
- Zakon o društvenoj brizi o djeci predškolskog uzrasta, *Narodne novine*, 28/1981.
- Zakon o usmjerenom obrazovanju, *Narodne novine*, 20/1982.

Sporo se ostvaruju i neke druge pretpostavke reforme odgoja i obrazovanja djece i omladine sa smetnjama u razvoju. Npr., da bi se spriječilo stihijno uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovne organizacije odgoja i obrazovanja, Republički komitet za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu i Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SR Hrvatske donijeli su okvirni dokument — Plan postupnog uključivanja djece i omladine s teškoćama u razvoju⁵ na temelju kojeg su skupštine općina i nadležne samoupravne interesne zajednice bile obavezne donijeti vlastite dokumente i ovisno o svojim mogućnostima predvidjeti dinamiku uključivanja djece i omladine s teškoćama u razvoju u redovne organizacije odgoja i obrazovanja. Vrlo je mali broj općina koje su do danas donijele te planove, pa se postavlja pitanje ne odvija li se ta akcija u nekim sredinama stihijno i sa svim mogućim negativnim posljedicama.

Poznata je važnost predškolskog odgoja za ukupan dalji razvoj djece s teškoćama u razvoju. Zbog toga je u odgovarajućem Zakonu zapisano da se djeca s teškoćama u razvoju obavezno uključuju u jedan od oblika društveno organizirane njege, odgoja i zaštite najkasnije dvije godine prije polaska u osnovnu školu. Ni ta se odredba ne provodi zadovoljavajuće i vrlo je mali broj djece s teškoćama u razvoju iskoristio tu mogućnost.

Za uspješno provođenje integracije djece s teškoćama u razvoju važno je da se osigura i pomoć kvalificiranih stručnjaka za rješavanje specifičnih problema (potreba) te populacije. Uvođenje stručnjaka u odgojno-obrazovne organizacije na svim razinama, na samom je početku. U čitavoj SR Hrvatskoj trenutno ih je oko 80, a rad su udružili u vrlo različitim oblicima (dio na neodređeno vrijeme, a dio kao mogućnost radne obaveze izvan posebne organizacije, odnosno na određeno vrijeme). Na nekim područjima takve službe još i ne postoje. Pretežni dio defektologa stručnih suradnika radi u osnovnim školama, što znači da su predškolski odgoj i usmjerenom obrazovanje još u nepovoljnijem položaju.

Sporo se i nedovoljno dosljedno primjenjuju i određene upute⁶ donesene radi provođenja zakona u odnosu prema djeci i omladini s teškoćama u razvoju. Osobito se loše primjenjuju upute o opservaciji djece s teškoćama u razvoju, a opservacija je temelj za izbor primjerenog oblika odgoja i obrazovanja za određeno dijete.

Zakonom o odgoju i osnovnom obrazovanju (članovi 144. i 147) predviđeno je da se za djecu s teškoćama u razvoju primjenjuje propisani prilagođeni plan i program, odnosno da se osiguravaju posebni uvjeti odgoja i obrazovanja.

U praksi u vezi s time postoje velike nedoumice i nesnalaženja.

Osobitu pažnju treba posvetiti pitanju izvedbenih programa pomoću kojih treba osigurati individualizaciju odgojno-obrazovnih zahtjeva i iste takve uvjete u radu s djecom s teškoćama u razvoju.

Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SR Hrvatske pripremio je takve upute i one će biti uskoro objavljene u Delegatskom biltenu Saveza samoupravnih interesnih zajednica za odgoj i osnovno obrazovanje SR Hrvatske.

Zakon o usmjerenom obrazovanju slijedio je odredbe Zakona o osnovnom obrazovanju i predvidio također da se omladina s teškoćama u razvoju obrazuje, u pravilu, zajedno s ostalom omladinom, a samo izuzetno u posebnim organizacijama.

⁵ Plan postupnog uključivanja djece i omladine s teškoćama u razvoju u redovne organizacije odgoja i obrazovanja, *Prosvjetni vjesnik*, 2/1980.

⁶ Upute o provođenju opservacije i izradi programa opservacije, *Narodne novine*, 5/1981.

I u vezi s primjenom tog zakona postoje brojna pitanja, pa je Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SR Hrvatske pripremio i Upute za primjenu Zakona o usmjerenom obrazovanju u odnosu prema osobama s teškoćama u razvoju. Upute će uskoro objaviti SIZ za specijalni odgoj i usmjereno obrazovanje SR Hrvatske.

Vrlo se često i opravdano naglašava da radnici u odgoju i obrazovanju nisu osposobljeni za rad s djecom s teškoćama u razvoju, što je posljedica prijašnjeg dualnog koncepta, kojim su se pripremali nastavnici za rad s djecom »bez teškoća« i nastavnici za rad s djecom koja imaju teškoće (defektolozi).

Ubuduće će trebati uložiti dalje napore za osposobljavanje svih odgojno-obrazovnih radnika i za rad s djecom s teškoćama u razvoju.

Osobit problem u provođenju integracije djece s teškoćama u razvoju jest njihovo opskrbljivanje, odnosno opskrbljivanje škola potrebnim specifičnim sredstvima i pomagalima, udžbenicima, priručnicima i dr. To je pitanje vrlo aktualno i zasad dosta otvoreno, ali se poduzimaju mjere za njegovo sistemsko rješavanje. Naime, SIZ za specijalni odgoj i usmjereno obrazovanja SR Hrvatske nedavno je, kao prvi, prihvatio Standard odgoja, obrazovanja i rehabilitacije osoba s teškoćama u razvoju.

Postoje i mnoga druga pitanja o kojima ovisi uspješno ostvarivanje nove društvene politike u odgoju i obrazovanju osoba s teškoćama u razvoju. Naveli smo, kao što je već rečeno, samo neka.

Unatoč spomenutim i drugim problemima, ne mogu se zaobići već vidljivi rezultati: ova je problematika, naime, izašla iz anonimnosti i sve je više sastavni dio rasprava o odgoju i obrazovanju u cjelini, sve su rasprostranjeniji pozitivni stavovi o mogućnostima djece i omladine s teškoćama u razvoju, održan je veći broj savjetovanja, seminara i drugih oblika osposobljavanja i usavršavanja prosvjetnih radnika, uvedeni su defektolozi—stručni suradnici, pripremljene su i objavljene određene stručne upute, osiguravaju se određeni uvjeti za zadovoljavanje specifičnih potreba djece i omladine s teškoćama u razvoju itd.

Osvrt na neke probleme vezane uz djecu i omladinu s teškoćama u razvoju u nastavi stranih jezika

U prikazu problema djece i omladine s teškoćama u razvoju kakav je ovaj, osobito zbog toga što su problemi od populacije do populacije djece i omladine s teškoćama u razvoju dosta različiti, teško je navesti sve što je nužno za cjelovito sagledavanje te problematike, te odgovoriti na pitanja: kako rješavati specifične probleme koji se javljaju s pojedinom populacijom u nastavi stranog jezika.

S obzirom na to da su problemi za neke populacije prikazani u drugim prilogima o ovoj problematici, ovdje ćemo se ograničiti samo na dvije: a) populaciju djece čije je intelektualno funkcioniranje ispotprosječno i b) populaciju djece s organski uvjetovanim poremećajima u ponašanju.

U djece čije je intelektualno funkcioniranje ispotprosječno osobito su prisutni problemi u apstraktnom mišljenju, u usvajanju određenih pravila koja treba primijeniti u novim situacijama, u samostalnom korištenju određenih izvora znanja i sposobnostima za samostalan rad.

U takvom obliku teško je dati zadovoljavajuću uputu za svladavanje, odnosno ublažavanje tih problema, pa ćemo se, imajući na umu to da će uskoro

biti objavljene već spomenute upute, ograničiti samo na to da naglasimo nekoliko načelnih stavova:

- program stranog jezika za tu djecu mora biti kvalitativno i kvantitativno strukturiran drukčije nego za ostalu djecu što, kao što je već naglašeno, omogućuje i zakon (član 144. Zakona o odgoju i osnovnom obrazovanju i član 87. stav 1. Zakona o usmjerenom obrazovanju)
- prilagođavanje treba obaviti u suradnji s defektologom-stručnim suradnikom, stručnjakom za rad s određenom populacijom djece i omladine s teškoćama u razvoju
- prilikom prilagođavanja programa treba imati na umu krajnji domet ove populacije u obrazovanju (uz pretpostavku da je sistematski proučena i usmjeravana, da je stručno obavljena profesionalna orijentacija, ta će omladina nakon osnovne škole biti usmjerena u osposobljavanje za stjecanje I, a samo izuzetno II stupnja stručne spreme)
- kad god je moguće nastava stranih jezika treba da bude organizirana u sklopu posebne grupe (član 147. Zakona o odgoju i osnovnom obrazovanju)
- u radu mora dominirati zornost, zadaci moraju biti strogo individualizirani, a to upućuje na izradu programiranih materijala
- krajnji domet mora biti usklađen s mogućnostima određenog učenika i tako vrednovan, pri čemu se treba držati Uputa o ocjenjivanju učenika s teškoćama u razvoju (Delegatski bilten RSIZ-a za odgoj i osnovno obrazovanje, broj 45/1982).

Druga skupina djece, koja također traže diferencirani pristup, jesu djeca s organski uvjetovanim poremećajima u ponašanju.

U te djece postoje naglašeni problemi u pažnji (mogućnosti da se koncentriraju), vrlo su podražljiva na stimule na koje druga djeca ne reaguju (vizualne, optičke, taktilne), lako se zamaraju, česte su smetnje u čitanju i pisanju, imaju posebne probleme u percepciji, lako su razdražljiva ili apatična, ponekad postoje epilepsija itd.

Da li određeno dijete ima takvu teškoću može se zaključiti samo na temelju odgovarajuće mediko-psiho-pedagoške dokumentacije.

Rad s tom djecom vrlo je složen i zahtijeva određene uvjete te je u postojećim prilikama teško provediv.

U odgoju i obrazovanju te djece trebalo bi primjenjivati oblik parcijalne integracije. Pretežan dio programa trebalo bi realizirati u posebnim uvjetima. To su adekvatan prostor i opremu, rad u maloj grupi, mogućnost individualnog bavljenja, specifična sredstva i pomagala i dr.

U radu mora dominirati: a) redukcija svih suvišnih stimula, b) redukcija prostora, c) puna koordinacija sa zdravstvom, d) poseban režim života i rada.

S obje populacije djece i omladine s teškoćama u razvoju rad će biti olakšan ako uspijemo ostvariti dobru suradnju s roditeljima i ostalim članovima obitelji, koji mogu značajno pridonijeti ponašanju i rezultatima svoje djece.

Zaključak

U rješavanju složenih pitanja u odgoju i obrazovanju djece i omladine s teškoćama u razvoju, napose u odnosu prema njihovoj odgojno-obrazovnoj integraciji, iako nismo na samom početku, treba da uradimo još vrlo mnogo.

Uz ostalo, i u odnosu prema metodičkim i drugim aspektima nastave stranog jezika.

Ta pitanja zahtijevaju što tješnju suradnju stručnjaka za strani jezik i defektologa, koja zasad nije ostvarena onako kako to postavlja aktualnost problema, te je nužno poduzeti mjere da se intenzivira. Pouzdano je da za to postoji podjednaki interes na obje strane i da je takva suradnja ne samo potrebna, već i ostvariva.

LITERATURA

- Stančić, V., *Odgojno-obrazovna integracija djece s teškoćama u razvoju*, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1982.
- Zovko, G., *Učenici s lakšim oštećenjima*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1980.
- Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SR Hrvatske: *Djeca i omladina s teškoćama u razvoju u redovnom odgojno-obrazovnom procesu*, Zagreb, 1981.
- Upute za prilagođavanje plana i programa odgoja i osnovnog obrazovanja za djecu oštećena vida, za djecu oštećena sluha i ispotprosječnog intelektualnog funkcioniranja*, Zagreb, 1983 (u tisku).
- Upute za primjenu Zakona o usmjerenom obrazovanju u odnosu na osobe s teškoćama u razvoju*, Zagreb, 1983 (u tisku).
- Standard odgoja, obrazovanja i rehabilitacije djece i omladine s teškoćama u razvoju*, Koordinacioni odbor za primjenu SAS-a o društveno-ekonomskom položaju djece, omladine i odraslih osoba sa smetnjama u razvoju, SIZ za specijalni odgoj i usmjerenom obrazovanje SR Hrvatske, Zagreb, 1983.

BILDUNG UND ERZIEHUNG VON KINDERN UND JUGENDLICHEN MIT ENTWICKLUNGSSTÖRUNGEN

Zusammenfassung

In der Bildung und Erziehung von Kindern und Jugendlichen mit Entwicklungsstörungen sind in der Republik Kroatien in den letzten Jahren bedeutende Veränderungen vorgenommen worden.

Eine der bedeutendsten bezieht sich auf die Bildungs- und Erziehungsintegration dieser betroffenen Kinder und Jugendlichen.

Ihre Integration setzt bestimmte Voraussetzungen voraus, deren Sicherung bestimmte Probleme mit sich bringt, was jedoch die betroffene Entscheidung nicht behindern darf.

Eine erfolgreiche Integration der Kinder und Jugendlichen mit Entwicklungsstörungen setzt eine Qualifizierung aller in diesem Bildungs- und Erziehungsprozeß Stehenden voraus.

In der vorliegenden Arbeit wird über die Ausarbeitung angemessener Programme für die einzelnen Entwicklungsstörungen gesprochen.